

hazırlayan heyet, Ebû Yûsuf'un görüşünün tercih edildiği ifadesi altında akdin başlangıçtan itibaren bağlayıcı olacağı hükmünü getirerek günün şartlarına uygun yeni ve farklı bir görüş benimsemiş oldu. Zaten istisnâ' akdi esas itibariyle örf dayalı bir istihsan ile meşrû kılındığından bir dönemin örfü esas alınarak belirlenmiş hükümlerin zamanın değişen şartlarına göre değişmesi işin mantığı gereğidir. Böylece akidlerde güven ve istikrar ilkesi korunmuş olmaktadır. Hukukî muamelelerde güven ve istikrarın sağlanması diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslâm hukukunda da temel ilkedir. Bundan dolayı çağdaş müelliflerin konuya yaklaşımı bu çizgide olmakta, akdin taraflardan birinin ölümüyle münfesh olması şeklindeki klasik doktrin hükmü de yine benzeri gerekçelerle kabul edilmemektedir. Ayrıca tarafların haklarını koruyucu bir cezaî şart uygulamasının cevazı benimsenmekte, imal edilecek eserin malzemesinin teminini önleyecek veya telef olmasına sebep olabilecek yangın, deprem, sel, savaş vb. âfetlerde ve ödemeyi engelleyici durumlarda ismarlayan kişinin beklemeye veya akdi feshetme hakkının bulunacağı kabul edilmektedir (Aktan, s. 168-169; Ali Muhyiddin el-Karadâğî, VII/2 [1412/1992], s. 356-360, 366-367).

Konunun çağımızda kazandığı önem ve güncellik sebebiyledir ki İslâm Fıkıh Akademisi'nin 1992 yılında Cidde'de yaptığı yedinci dönem toplantısında sunulan tebliğlerde ve yapılan müzakerelerde istisnâ' akdinin mevcut gelişmeler ışığında nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiği konusu etraflıca ele alınmış, hukukî işlemlerle ilgili fıkhi kuralların ve şer'î hükümlerin esasen insanların menfaatine olanı tercih doğrultusunda olduğu ve istisnâ' akdinin de günümüzde sanayileşme ve iktisadî kalkınma alanında önemli bir işleve sahip bulunduğu belirtilerek şu kararlar alınmıştır: 1. Yapılacak bir iş ve zimmette sabit bir ayn üzerine kurulan istisnâ' akdi rûkûn ve şartlara riayet edildiği takdirde tarafları bağlayıcıdır. 2. İstisnâ' akdinde sipariş verilen malın cins, miktar ve niteliklerinin, ayrıca teslim tarihinin belirlenmesi gerekir. 3. Bedelin tamamı vadeye bağlanabileceği gibi taksitler halinde de ödenebilir. 4. İstisnâ' akdi, tabii âfetler gibi mücbir sebepler dışında tarafların üzerinde anlaşmışları cezaî şartları da içerebilir (bk. *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, VII/2 [1412/1992], s. 777-778).

BİBLİYOGRAFYA :

- Buhârî, "Şalât", 64; "Büyü", 32; "Libâs", 46; "Selem", 1, 2, 7; Müslim, "Libâs", 56; Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Tirmizî, "Büyü", 19; Nesâî, "Büyü", 60; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, I, 297; Se-rahsî, *el-Mesbû*, XII, 138-140; XV, 84-114; İbn Rüşd, *el-Mukaddemât* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, II, 32; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 2-4; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, III, 466; IV, 207-216; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, Kahire 1968, II, 19, 27-30; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Kahire), VI, 241-245; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VI, 185-187; Şîrînî, *Mugnî'l-muhtâc*, II, 102-120; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), V, 223-226; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükâm*, İstanbul 1333, I, 656-660, 692; *Mecelle*, md. 124, 388-392; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut 1954, III, 38-50; M. Cevâd Mağniyye, *Fıkhu'l-İmâm Ca'fer es-Şâdık*, Beyrut 1965, s. 293-300; Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri*, İstanbul, 1974, II, 498-499; Hamza Aktan, *İslâm Borçlar Hukukunda Selem ve İstisnâ' Akitleri* (doktora tezi, 1976), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 148-177; Kâsib Abdülkerîm el-Bedrân, "Akdü'l-istisnâ' fi'l-fıkhi'l-İslâmî", İskenderiye 1980, tür.yer.; Bilmen, *Kamus*, VI, 9, 117-118; İbrahim Çalıskan, "İstisnâ' Akdinin Mahiyeti ve Unsurları", *AÜİFD*, XXXI (1989), s. 349-365; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, "Akdü'l-istisnâ' ve medâ ehemmiyyetihî fi'l-istisnâ'atü'l-İslâmiyyetihî'l-mu'âşıra", *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî*, VII/2, Cidde 1412/1992, s. 223-254; Ali es-Sâlûs, "Akdü'l-istisnâ'", a.e., s. 255-301; Vehbe Mustafa ez-Zühaylî, "Akdü'l-istisnâ'", a.e., s. 303-321; Ali Muhyiddin el-Karadâğî, "Akdü'l-istisnâ'", a.e., s. 323-376; "İstisnâ'", *Mu.F*, III, 325-329; "İstisnâ'", *Mu.F*, VII, 90-95.

HAMZA AKTAN

İSTİŞARE

(الاستشارة)

İnsanların bir konuda görüş alışverişinde bulunması anlamında bir terim

(bk. ŞÜRA).

İSTİŞHÂD

(bk. ŞÂHİD).

İSTİŞHÂD

(الاستشهاد)

Dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamında edebiyat terimi.

Sözlükte "şahit getirmek, şahit göstermek" mânasına gelen istişhâd lûgat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde "bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kul-

lanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek" anlamında kullanılır. Bunun için getirilen örneğe şâhid (çoğulu şevâhid) denir. Bazı kaynaklarda istişhâd yerine ihticâc ve istidlâl terimleri de kullanılmıştır. Misalle şâhid arasında fark vardır. Şâhid bir dil bilgisi kuralının, bir ifadenin doğruluğunu kanıtlar; misal ise kuralı açıklamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için getirilir (Teftâzânî, s. 10).

İstishâd ihtiyacı, fetihler sonucunda Araplar'ın Arap olmayan unsurlarla karışarak dillerinin bozulması tehlikesi karşısında ortaya çıkmıştır. İstishâd edilen metinler şiir ve şiir dışı sözler olmak üzere ikiye ayrılır. Arap edebiyatında şairler istishâd açısından Câhiliye dönemi şairleri, muhadram şairler, İslâm'ın ilk döneminde yetişen şairler (mütekaddimün) ve yeni şairler (müvelledün, muhdesün) olmak üzere dört gruba ayrılır. Edebî ilimlerden lûgat, sarf ve nahivde ilk üç gruba dahil olan şairlerin şiirleriyle istishâd edilir ve en son 150 (767) yılına kadar devam eden bu devirlere "ihticâc (istishâd) asrı" adı verilir. Şiirleriyle istishâdın câiz görüldüğü en son şair İbrâhim b. Herme'dir (ö. 150/767). Ebû Amr b. Alâ gibi bazı dilciler, kendi dönemlerinde yaşayan birçok şairi yeni kabul ederek şiirleriyle istishâd etmemişlerdir. Bununla birlikte müvelledün içerisinde güvenilir ve sağlam olanların, özellikle dil âlimlerinin sözleriyle istishâdî câiz görenler olmuştur. Nitekim Sibeveyhi ile Ahfeş el-Evsat yeni şairlerin ilki olan Beşşâr b. Bürd'ün, Zemahşerî de Ebû Temmâm'ın şiiriyle istishâd etmiştir. Belâgat ilimleri olan meânî, beyân ve bed'î de ilk üç tabakaya ait şairlerin şiirlerinin yanında müvelledünün, hatta Arap olmayan şairlerin şiirleriyle de istishâd câiz görülmüştür.

Kur'an en fasih ve en beliğ söz kabul edildiğinden onun mütevâtir, şâz ve âhâd kıraatleriyle istishâd edilmiştir (İbn Cinnî, I, 32). Hadislerle istishâdın câiz olup olmadığı hususu tartışmalıdır. İbn Harûf en-Nahvî, İbn Mâlik et-Tâî ve Radî el-Esterâbâdî eserlerinde hadislerle istishâd etmişlerdir. Hatta Radî, sahâbe ve Ehl-i beyt sözleriyle de istishâd edilebileceği görüşündedir. Başta İbnü'z-Zâîğ ve Ebû Hayyân el-Endelüsî olmak üzere birçok dilci, hadislerin Hz. Peygamber'den sadece anlamları ile rivayet edildiğini söyleyerek bu metinlerle istishâdî câiz görmemişlerdir. Basra ve Kûfe dil mekteplerine mensup eski dilciler de hadislerle istishâd etmemişlerdir. Öte yandan eski dilcilerin

hadislerle istişhâd etmemesinin onlarla istişhâdın câiz olmamasını gerektirmediği de ileri sürülmüştür. Kısa hadislerle Resûl-i Ekrem'in fesahatini ortaya koyan hadislerin, özlü sözlerinin (cevâmiu'l-kelim) ve darbimesellerinin hem lafız hem anlamca ona ait olduğu, birkaç rivayeti bulunan hadislerle uzun hadislerin ise anlamlarının nakledilmiş olabileceği görüşü daha mâkul kabul edilmiştir.

Bütün Arap lehçeleriyle istişhâd sahih olmakla birlikte Kureys, Kays Aylân, Temîm, Esed, Hüzeyl, bazı Kinâne kabileleriyle Tay kabilelerinin lehçeleri daha mutabedir. Yunanlılar'a komşu olan Tağlib, İran'a komşu olan Bekir b. Vâil gibi Arap olmayan unsurlarla sınır komşusu kabilelerin lehçelerinden istişhâd ise uygun görülmemiştir. Hem çölde hem şehirde yaşayan kabilelerin lehçeleri de istişhâd açısından makbul sayılmamıştır.

Dürüstlük şartı istişhâdda kendisinden rivayette bulunulan kimsede değil râvide aranmış, müslüman olmayanların, çocukların, kadınların ve delilerin sözleriyle de istişhâd edilmiştir (Süyûtî, *el-Müzhir*, I, 138-144). Uydurma olması veya bir müvelled şaire ya da sözüne güvenilmeyen birine ait bulunması ihtimalinden dolayı söyleyeni bilinmeyen nazım ve nesirle istişhâd câiz görülmemiştir. Lehçelerin birbiriyle karışması istişhâda engel değildir. İki ve daha fazla rivayeti olan şahidle vezin ya da kafiye zoru ile yapılmış değişikliklerle de istişhâd câizdir. İrâbı ve anlamı kesin olmayan, ihtimal taşıyan şahid geçersizdir. Bu ilkeler hem Arap gramerinde hem de Arap sözlüğünde uygulanır.

Arap diline ait sözlük çalışmalarında kadim Arap şiirinin şahid olarak kullanıldığı ilk örnekler, lügat açıklamalarının ağırlığı ve yoğunluğu sebebiyle "lügavî tefsir" adı verilen garibü'l-Kur'ân, meânî'l-Kur'ân, mecâzû'l-Kur'ân türü eserlerde görülür. Hâricîler'in reisi Nâfi' b. Ezrak'ın, Kur'an'a geçen 200 kadar garib kelimenin anlamına dair sorduğu sorulara Abdullah b. Abbas'ın kadim Arap şiirinden getirdiği şahidlerle açıklamalarda bulunduğu *Mesâ'ilü Nâfi'* b. Ezrak adlı risâlesi (nşr. Âişe Abdurrahman, Kahire 1971) bu konuda bilinen en eski çalışmalardan. İbn Abbas'ın *Garibü'l-Kur'ân* (Âtif Efendi Ktp., nr. 2815/8, vr. 102^a-107^a) ve *Lügatü'l-Kur'ân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid, Kahire 1946) isimli risâlelerinde de aynı şekilde lügavî açıklamalarda şevâhide yer verildiği görülür. Ferrâ ile Ahfeş el-Evsat'ın *Me'âni'l-Kur'ân*'larında ve

özellikle Ebû Ubeyde'nin *Mecâzû'l-Kur'ân*'ında lügavî izahlarda Arap şiiri yoğun biçimde şahid olarak kullanılmıştır.

Arap sözlükçülüğünde ortaya konan bu dolaylı çalışmaların dışında "kitâbü'l-hayl, kitâbü'l-ibil, kitâbü halkı'l-insân" gibi doğrudan Arap lügatçılığına dair kaleme alınmış monografik risâlelerle bunlardan sonra veya aynı zamanda telif edilmiş olan Arap dilinin ilk tam sözlüğü *Kitâbü'l-'Ayn*'da (Halîl b. Ahmed) yoğun biçimde kadim Arap şiiri, Kur'an âyetleri, Arap atasözleri ve kısmen de hadisler kelimelerin gerek morfolojik yapı gerekse anlamlarıyla ilgili şevâhid olarak kullanılmıştır. Daha sonra yazılan İbn Düreyd'in *Cemheretü'l-luğâ'sı*, Fârâbî'nin *Dîvânü'l-edebî*, Ezherî'nin *Tehzîbü'l-luğâ'sı*, Cevherî'nin *eş-Şihâh*'ı, İbn Fâris'in *Mücmelü'l-luğâ'sı* ile Meşkâ'yisü'l-luğâ'sı, İbn Sîde'nin *el-Muḥkem* ve *el-Muḥaṣṣa* adlı sözlükleri, İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arabî*'si ve Zebîdî'nin *Tâcü'l-luğâ'sı* gibi hacimli sözlüklerde geniş ölçüde şevâhide yer verilmiştir. Bu hacimli sözlükler üzerinde kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla yapılan ihtisar çalışmalarında ilk ayıklananlar şevâhid olmuştur. Ebû Bekir Muhammed er-Râzî'nin *Muḥtârü's-Şihâh*'ı, Zebîdî'nin *Muḥtaṣarü'l-'Ayn*'ı, Firûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*'i bu tür sözlüklerin başında yer alır. Bundan sonra telif edilen sözlüklerde ise şevâhide ya hiç yer verilmemiş ya da bu yöntemle nâdiren başvurulmuştur. Kahire Arap Dil Akademisi'nin yayımladığı *el-Muḥcemü'l-kebir*'de eski sözlük geleneğine uygun olarak belli ölçüde şevâhide yer verildiği görülmektedir.

Türkçe sözlüklerden Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Türk Lügati* (I-II, İstanbul 1927-1928; III-IV, İstanbul 1943-1945), Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçelerinden şevâhidin yanında Arapça ve Farsça örneklerle de yer veren bir eser olarak dikkati çekmektedir. Bunun yanında Mustafa Nihat Özön'ün *Osmanlıca Türkçe Sözlük*'ü ile (İstanbul 1952) *Meydan Larousse - Büyük Lûgat ve Ansiklopedi* (I-XII, İstanbul 1969-1973), istişhâdî sözlük alanında uygulayan eserlerdendir. Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı *Tarama Sözlüğü* de (I-VI, Ankara 1963-1972) bu alanda önemli bir çalışma sayılır.

Bazı gramer ve belâgat kitaplarında örnek olarak zikredilen şiirlerin açıklanmasına dair birçok şevâhid şerhi kaleme alınmış (*Eİ²* [İng.], IX, 371-372), şiir şevâhidini belli bir düzene göre toplayan indeks ve

koleksiyonlar tertip edilmiştir. August Fischer – Erich Bräunlich'in *Schawâhid-Indices*'i (Leipzig-Vienna 1934-1935), Abdüsselâm Muhammed Hârûn'un *Mu'cemü şevâhidi'l-'Arabiyye*'si (Kahire 1972) ve Ahmed Neffâh'ın *Fihrisü şevâhidi Sibeveyhi*'si (Beyrut 1970) bunlar arasında yer alır. İstişhâd meselesini inceleyen çalışmalar içinde şunlar sayılabilir: Süleyman b. İbrâhim el-Matrûdî, *el-İstîşhâd bi'l-hadîşî'n-nebeviyyi ve'l-eşeri 'ale'l-mesâ'ilî'n-naḥviyye ve's-şarfiyye* (yüksek lisans tezi, 1403, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye [Riyad]); Sâbâh Abdullah Bâ Fazl, *el-İstîşhâd bi's-şî'rî'l-'Arabî inde Sibeveyhi* (yüksek lisans tezi, 1403, er-Riâsetü'l-âmmeh li-ta'lîmî'l-benât [Cidde]); Muhammed el-Bâtil Müceydil el-Harbî, *eş-Şâhidü's-şî'ru fi'n-naḥvi'l-'Arabî* (doktora tezi, 1407, Câmîatü'l-Melik Suûd [Riyad]); M. Reşit Özbalkçı, *Arap Gramerinde Kur'an ve Hadisle İstîşhâd* (doktora tezi, 1985, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 738; İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*, I, 63; İbn Cinnî, *el-Muḥteṣeb*, Kahire 1386/1966, I, 32; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. Muhammed Karkazân), Beyrut 1408/1988, I, 196-198; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), I, 220-221; Teftâzânî, *el-Muḥtaṣṣel 'ale't-Telḥîs*, İstanbul 1286, s. 10; Süyûtî, *el-Müzhir fi 'ulûmî'l-luğâ ve envâ'iḥâ* (nşr. M. Ahmed Câdel-mevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dâru ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), I, 138-144; a.mlf., *el-İktirâḥ* (nşr. Ahmed Suphi Furat), İstanbul 1395/1975, s. 6, 20-41; Abdülkâdir el-Bağdadî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 5-18; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 6-8; Ali Necdî Nâsîf, "en-Nüḥât ve'l-istîşhâd bi'l-hadîşî's-şerîf", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-İlmî ve't-türâsî'l-İslâmî*, III, Mekke 1980, s. 159-164; M. Reşit Özbalkçı, "Arap Dilinde İlk İstîşhâd", *DÜİFD*, sy. 5 (1989), s. 369-383; Hüseyin Tural, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstîşhâd Meselesi", *EAÜİFD*, sy. 9 (1990), s. 67-79; Ali Eroğlu, "Şiirle İstîşhâd ve İstîşhâd Açısından Medârik", a.e., sy. 11 (1993), s. 326-358; Cl. Gilliot, "Şawâhid", *Eİ²* (İng.), IX, 370-372.

İSMAİL DURMUŞ

İSTİŞHÂD

(الاستشهاد)

Bir sözün ardından onu pekiştiren ve doğruluğunu kanıtlayan atasözü, vecize ve temsil niteliğinde bir söz zikretme anlamında edebî sanat.

Bedî' ilmi içinde yer alan istişhâdî edebî bir sanat olarak inceleyen ilk müellif Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) "istîşhâd ve ihticâc" adını verdiği tü-